Osmanlıca Metinler

KÜTÜPHANECİLİK VE ÇEŞİTLİ ALANLARA AİT BELGELERİN TRANSKRİPSİYONU

Dr. Fatih RUKANCI **Hüseyin ODABAŞ**

OSMANLICA METİNLER

KÜTÜPHANECİLİK VE ÇEŞİTLİ ALANLARA AİT BELGELERİN TRANSKRİPSİYONU

Yayına Hazırlayanlar

Dr. Fatih RUKANCI

Hüseyin ODABAŞ

Ankara, 2006

Ankara Üniversitesi Yayınları: 222
Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır.

ISBN : 975-482-703-6

Rukancı, Fatih ve Hüseyin Odabaş
Osmanlıca Metinler: Kütüphanecilik ve Çeşitli Alanlara Ait Belgelerin Transkripsiyonu / Fatih Rukancı ve Hüseyin Odabaş._ Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.
x, 142 s.; 24 sm.

Sözlük: 131-142.
1. Osmanlı paleografyası. 2. Kütüphanecilik. I. Odabaş, Hüseyin. II. Eser adı.

Ankara Üniversitesi Basımevi • 2006
www.ankara.edu.tr

ÖNSÖZ

Türk tarihine ilişkin yazılı kaynakların büyük çoğunluğu Eski Türkçe ya da Osmanlıca olarak bilinen yazı türü ile yazılmış belgelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kaynaklardan yararlanabilmek öncelikle Osmanlıca metinlerin Latin alfabesine dönüştürülmesi ile mümkün olabilir. Bu kitap, tarihi kaynaklarımızdan yararlanmak ve bu bağlamda ilgili kaynakları araştırmalarında birer delil olarak sunabilmek ya da tarihimize ilişkin bir takım bilgileri birinci elden edinmek isteyen öğrenci ve araştırmacıların Osmanlıca transkripsiyonu öğrenmelerinde yardımcı olabilmek amacıyla hazırlanmıştır.

Eserde çoğunlukla kütüphanecilik tarihimize ilişkin Osmanlıca metinlere yer verilmekle beraber söz konusu belgelere farklı örnekler teşkil etmesi ve Osmanlıca'nın yüzyıllar içinde geçirdiği değişimi sergileyebilmesi için değişik yüzyıllarda yazılmış diğer bazı belgelerin transkripsiyonlarına da yer verilmiştir. Eserin son kısmında ise transkripsiyonları yapılan Osmanlıca belgelerde geçen ve birçoğumuz tarafından anlamının bilinmediğini düşündüğümüz kelimelerin seçimiyle oluşturulan bir de sözlük yer almaktadır.

Özellikle Türk Kütüphanecilik tarihine ilişkin Osmanlıca belgelerin Kütüphanecilik, Arşiv, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğrencilerine ve diğer araştırmacılara yararlı olacağını düşündüğümüz bu çalışmanın, Osmanlıca öğrenme aşamasındaki tüm öğrenci, araştırmacı ve ilgililere faydalı olacağını ümit eder sevgi ve saygılarımızı sunarız.

Ayrıca bu eserin hazırlanması ve denetiminde emeği geçen Doç. Dr. Yılmaz Kurt'a teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 3
İÇİNDEKİLER 5
ŞEHİR KÜTÜBHANESİ (I) 8
ŞEHİR KÜTÜBHANESİ (II) 22
TARÎH TEDKİKATINDA MÜŞKİLAT 42
KÜTÜBHANELERDE YAPILACAK TEDRİCİ ISLAHAT 50
KÜTÜBHANE VE KİTABLARIMIZ 58
KÜTÜBHANELERİN SURET-İ İDARESİ HAKKINDA NEŞR İDİLEN TALİMATNAME 64
CEMİYYET-İ İLMİYYE-İ OSMANİYYE NİZAMNAMESİDİR 70
BAB – ANI BEYAN İDERKİM OSMAN GAZİ ALLAH RAHMETİNE VARDI, ANDAN SONRA ORHAN GAZİ NEYLEDİ ANI BİLDİRİR 88
UĞURSUZ SAAT 92
PİYALE PAŞA 96
ALİ KUŞCU 98
DEVLET-İ ALİYYE VE İNGİLTERE İTTİFAKI 102
KANUN-I ESASİ – RÜŞDÜ VE MİDHAT PAŞALAR 106
İBRAHİM MÜTEFERRİKA 114
SÖZLÜK 131

İBRÂHİM MÜTEFERRİḲA*

Transkribe eden Malik Yılmaz**

Geçen ʿaṣırlarda Devlet-i ʿOs̱mâniyyeniñ ḫıdmetine dâḫil olan muḥârrirlerden ʿOs̱mânlı milletine icrâ itdikleri fâʿideli işleriyle bilḫaṣṣa iki ẕât ser-firâz olmuṣdur. Bunlarıñ birisi Ṭopçu Urban öteki Maṭbaʿacı İbrâhim Müteferriḳadır. Yüzlerce seneler bu iki zâtıñ eyyâm-ı ḥayâtlarını birbirinden tefrîḳ idiyorlar. Ḫıdmetleri yekdiğerine müşâbih olmadığı gibi vaṭan-ı ʿOs̱mâniyyeye dâḫil olmaları esbâbı da başḳa başḳadır.

Biri bir feth-i ʿaẓîme maddeten diğeri maʿârif-i ʿosmâniyyeye maʿnen olmaḳ üzere ikisiniñ ḫıdemâtı da yâd ve tezkâre ihrâdır. Urban kendi ârzusu ile Türkleriñ yanına gelub Fâtiḥ Sulṭân Meḥmed zamanında ʿOs̱mânlı ordusunun istiʿmâli içün ilk büyük ṭopları işâġa itdi. İstanbul divârlarında raḫneler açan cesîm ṭoplar Urban ustanıñ çîredestî mahâretiyle meydâne gelmiş idi.

İbrâhim Müteferriḳa kendi ârzusu ile değil vukûʿâtıñ ilcâsı ile ʿOs̱mânlı milleti ḫıdmetine girmiş idi. Bu memleketde birinci matbaʿanıñ teşkîli ile ʿulûmuñ taʿmîmi içün ġayr-ı kâbil-i ferâmuş bir ḫıdmet îfâ itmişdir. Ḳıymetli teşebbüs̱âtı ile bu milletiñ târiḫ-i ʿulûm ve maʿârifinde ẕikr-i cemîl ile añılmağa şayân olan bu fâzıl ẕâtıñ tercüme-i ḥâline ʿâʾid muṭṭaliʿ olduğumuz maʿlûmâtı bu satırlar ile ʿarż idiyoruz.

İbrâhim Müteferriḳa ḳalvinist-i Ḫıristiyan meẕhebinde olan faḳîr bir Macâr

---

* Orijinal metin Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası (I. Cüz, 1 Nisan 1326/1911, sayfa 178-185. sayfalarında yayımlanmıştır.

** Arş. Gör. Malik Yılmaz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim elemanıdır. E-posta: maliky@hotmail.com

ابراهیم متفرقه

کچن عصرلرده دولت عثمانیه‌نك خدمتنه داخل اولان محارلردن عثمانلی ملتنه اجرا ایتدکلری فائده‌لی ایشلرایله بالخاصه ایکی ذات سرفراز اولمشدر. بونلرك بریسی طوپجی اوربان اوتەکی مطبعه‌جی ابراهیم متفرقه‌در. یوزلرجه سنه‌لر بوایکی ذاتك ایام حیاتلرینی بربرندن تفریق ایدییورلر. خدمتلری یکدیکرینه مشابه اولمدینی کبی وطن عثمانیه داخل اولملری اسبابی ده بشقه بشقه‌در.

بری برفتح عظیمه مادةً دیکری معارف عثمانیه‌یه معناً اولمق اوزره ایکیسنك خدماتی ده یاد وتذکاره احرادر. اوربان کندی آرزوسی ایله ترکلرك یانه کلوب فاتح سلطان محمد زمانینده عثمانلی اردوسنك استعمالی ایچون ایلك بیوك طوپلری اصاغه ایتدی. استانبول دیوارلرنده رخنه‌لر آچان جسیم طوپلر اوربان اوسته‌نك چیره دستیٔ مهارتیله میدانه کلمش ایدی.

ابراهیم متفرقه کندی آرزوسی ایله دکل وقوعاتك الجاسی ایله عثمانلی ملتی خدمتنه کیرمش ایدی. بومملکتده برنجی مطبعه‌نك تشکیلی ایله علومك تعمیمی ایچون غیرقابل فراموش برخدمت ایفاایتمشدر. قیمتلی تشبثاتی ایله بوملتك تاریخ علوم ومعارفنده ذکر جمیل ایله آکیلمغه شایان اولان بو فاضل ذاتك ترجمهٔ حالنه عائد مطلع اولدیغمز معلوماتی بو سطرلر ایله عرض ایدیورز.

ابراهیم متفرقه قالوینیست خرستیان مذهبنده اولان فقیر بر مجار

fâmilyâdan 1674 sene-i mîlâdiyesinde ya'ni taḫmînen 1085 sene-i hicriyyesinde[1] Macaristanıñ şarḳ ṭarafında olan Ḳolojvar şehrinde[2] doğmuşdur. Babası anası fakîr 'aileden olub Macaristanda bu fâmilyânın şöhreti, yâdigârı ḳalmamıştır.

O zamanda Macaristanda Ḳatolikler ile Protestanlar arasında devam iden reḳâbet dolayısıyla bu meẕheblerden biriniñ mürevvicleri kendi meẕheblerindeki erbâb-ı 'ilm ve 'irfânı tezyîd ile muḫâliflerini mağlûb itmeğe çalışdılar ve bu maḳṣad ile kendi meẕhebinde olan faḳîr faḳaṭ ẕekî çocuḳlarıñ meccânen tedrîsâtı içün pek çok mü'essesât meydâne getirdiler. İbrâhim Müteferriḳa daḫî ẕekî çocuḳlardan olmağla faḳîrliğine rağmen Ḳollekyûm ya'nî ḳolej tesmiye olunan büyük mektebde taḥsîl itmişdi. Kendisi Protestan papası olmaḳ niyetinde idi.[3] 1104 senesinde orta Macâr Ḳralı Tokeli Beğ 'Osmânlı ordusu ile müttefiḳan nemçelular 'aleyhine vuḳû' bulan muḥârebe esnâsında onsekiz yaşında olan bu genç ṭâlib ism-i meçhûl ḳalan bir yerde bir müfreze 'Osmânlı 'askerine müṣâdif olub o zamanıñ 'âdeti üzere 'askerler ṭarafından fidye-i necât almak ümîdi ile esîr ṭutulmuşdu. Bu faḳîr genç adam içün hiç kimse fidye-i necât virmedi bu vechle 1106 râddelerinde İstanbula getirilub bu râdde esîr olaraḳ ṣatıldı.

Bu genç Macar ṭâlebeniñ din-i islâmı ne vechle ḳabûl itdiğini dostlarından olan Dö Sosür şöyle ḥikâye idiyor: "İstanbulda ḳaba ve ẓâlim bir

---

[1] İbrahim kendi rivâyeti üzere 1692 senesinde 18 yaşında olub esîr ṭutulmuşdur. Bu ḥesâbca sene-i mezbûrede tevellüd itmişdir. Buraya 'â'id: De Saussure Czezárnak Törökországi levelei 1730-39 bol Budapest. 1909 ṣaḥîfe 93

[2] Risâle-i İslâmiyye nâm kitâbda İbrâhim kendi yazıyor: Bu bende-i zâ'îfin vilâdeti memleket-i Macârda şehr-î ḳolojvarda muḳadder olmağla"

[3] De Saussure, Törökországi levelei ṣ.93

فامیلیادن ۱۶۷٤ سنهٔ میلادیه‌سنده یعنی تخمیناً ۱۰۸۵ سنهٔ هجریه‌سنده [۱] مجارستانك شرق طرفنده اولان قولوژوار شهرنده [۲] طوغمشدر . باباسی آناسی فقیر عائله‌دن اولوب مجارستانده بوفامیلیانك شهرتی، یادکاری قالمامشدر .

اوزمانده مجارستانده قاتولیکلر ایله پروتستانلر آراسنده دوام ایدن رقابت طولاییسیله بو مذهبلردن برینك مروجلری کندی مذهبلرنده‌کی ارباب علم وعرفانی تزییـد ایله مخـالفلرینی مغلوب ایتمکه چالیشـدیلر وبومقصـد ایله کندی مذهبنده اولان فقیر فقط ذکی چوجقلرك مجاناً تدریساتی ایچون پك چوق مؤسسات میدانه کتیردیلر . ابراهیم متفرقه دخی ذکی چوجقلردن اولمغـله فقیرلکنه رغماً قوللهکیوم یعنی قوله‌ژ تسمیه اونلان بیوك مکتبده تحصیل ایتمشیدی . کندیسی پروتستان پاپاسی اولمق نیتنده ایدی [۳] ۱۱۰٤ سنه‌سنده اورته‌مجارقرالی توکلی‌بك عثمانلی اردوسی ایله متفقاً نمچه‌لولرعایهنه وقوع بولان محاربه‌اثناسنده اون سکز یاشـنده اولان بوکنج طالب اسمی‌مجهول قالان بریرده بر همنرزه عثمانلی عسکرینه مصادف اولوب اوزمانك عادتی اوزره عسکرلر طرفندن فدیهٔ نجات آلمق‌امیدی‌ایله اسیر طوتلمشیدی. بوفقیر کنج آدم ایچون هیچ کیمسه فدیهٔ نجات ویرمدی بو وجهله ۱۱۰٦ رادەلرنده اسـتانبوله کتیریلوب بوراده اسیر اولەرق صاتلدی .

بوکنج مجارطالبنك دین اسلامی نەوجهله قبول‌ایتدیکنی دوستلرندن اولان دوسوسور شـویله حکایه ایدییور : « اسـتانبولده قبـا وظالم بر

---

[۱] ابراهیم کندی روایتی اوزره ۱۶۹۲ سنه‌سنده ۱۸ یاشنده‌اولوب اسـیر طوتولمشدر . بو حسـابجه سنهٔ مزبوره‌ده تولد ایتمشـدر . بورایه عائد:
De Saussure Czezárnak Törökországi levelei 1730 - 39 bol Budapest. 1909. صحیفه ۹۳

[۲] رسالهٔ اسـلامیه نام کتابده ابراهیم کندی یازیور : بوبندهٔ ضعیفك ولادتی مملکت مجارده شهر قولوژواردە مقدر اولمغله »
De Saussure, Törökországi levelei. [۳] ۹۳ ص

adamıñ eline geçüb uzun müddet sefîlâne yaşamışdı, artık köleliğe taḥammül idemeyüb İslâmı ḳabûl itdi. İbrâhim tesmiye olundu. İbrâhim ẕekî ve becerikli adam olub birḳaç senede Türk lisânını ve erkân ve âdâb-ı islâmiyyeyi daḫî öğrenmiş ve muḳtedir efendilerden birisi olmuşdur"[1]

Din-i İslâmı kabûlden 1128 senesine ḳadar ṣûret-i ma'îşeti ḥaḳḳında ma'lûmât-ı ṣaḥîḥa yoktur ve olduğu da ma'lûm değildir. Yalñız bu zamânlarda "Risâle-i İslâmiyye" nâmı ile Din-i İslâmıñ müdâfa'ası içün bir kitâb te'lîf itdiği mâ'lûmdur. Bu kitâb 'ulûm-ı diniyye-i islâmiyyeyi mükemmel taḥṣîl itmiş olduğunuñ bürhânıdır. Bu kitâbın taṣnîfi 1123-1126 seneleri arasında vuḳû' bulmuşdur. Bu ḥükmümüzü kitâbıñ ṣoñ ṣahîfelerinde bulunañ sözlerinden istidlâl ve istintâc idebiliriz. Kitâbını yazmış olduğu zamanda Avrupa milletlerinin aḥvâlinden baḥs idüb Macarlara 'â'id vukû'atdan bu cümleyi yazıyor:

"Raḳoçi oğlu dimekle ma'rûf orta Macar Ḳralı Menḳâç nâm kal'ada muḥâṣara olundukda Beç Ḳralına giriftar ve Beç'de kal'abend olub bir ḥadî'a ile halâṣ bulub vilâyet-i Macara dâḫil olduḳda ahâl-i memleket ḳrallığa ḳabûl idüb ol günden beru Nemçe-i bed-kâr ile rûz ü şeb cenk ve cidâldedirler.[2]

Raḳoçi 1115 senesinde Nemçeler 'aleyhine muḥârebeye başlamış ama yalñız ertesi senede 'ale'l-'umûm Macarlar kendisine iştirâk itmişler ve bu muḥârebe 1123 senesine ḳadar devam itmişdir. Böylece kitâbıñda bu senelerde taṣnîf idilmiş olması yuḳarıki sözlerden meydana çıḳar. Muḫteviyyâtı dine 'â'id olan bir kitâbda bu satırlarla aḥvâl ve siyâset 'âleminden baḥs-ı muvâfıḳ değilsede iḫtimâlki bu kitâbıñ baḥsi o zaman ḳâ'im-maḳâm ve bilâḫare ṣadra'ẓâm olan ma'ârif-perver Dâmât İbrâhim

---

[1] 'Aynı Kitâb s. 93-94

[2] Risâle-i İslâmiyye nâm yazma kitâbda. Bu kitâbın şurada burada nüshaları vardır. Mürâca'ât itdiğim nüsḫa İstanbulda Yerebatanda Es'ad Efendi Kütübḫânesinde 1187 numero altındadır.

آدمك الله كچوب اوزون مدت سفيلانه ياشامشيدى، آرتق كوله لكه تحمل ايده‌ميوب اسلامى قبول ايتدى . ابراهيم تسميه اولندى . ابراهيم ذكى وبجركلى آدم اولوب برقاچ سنه‌ده ترك لسانى وارکان و آداب اسلاميه‌يى دخى اوكرنمش ومقتدر افنديلردن بريسى اولمشدر » [١] .

دين اسلامى قبولندن ١١٢٨ سنه‌سنه قدر صورت معيشتى حقنده معلومات صحيحه يوقدر واولديغى ده معلوم دكلدر. يالكز بوزمانلرده « رسالهٔ اسلاميه » نامى ايله دين اسلامك مدافعه‌سى ايچون بركتاب تأليف ايتديكى معلومدر . بوكتاب علوم دينيهٔ اسلاميه‌يى مكمل تحصيل ايتمش اولديغنك برهانيدر . بوكتابك تصنيفى ١١٢٣-١١٢٦ سنه‌لرى آراسنده وقوع بولمشدر . بوحكمزى كتابك صوك صحيفه‌لرنده بولنان سوزلردن استدلال واستنتاج ايده‌بيلرز. كتابنى يازمش اولديغى زمانده اوروپا ملتلرينك احوالندن بحث ايدوب مجارلره عائد وقوعاتدن بوجمله‌يى يازييور :

« راقوچى اوغلى ديمكله معروف اورته مجار قرالى منقاچ نام قلعه‌ده محاصره اولندقده پچ قرالنه كرفتار وبجده قلعه‌بند اولوب برخديعه ايله خلاص بولوب ولايت مجاره داخل اولدقده اهالئ مملكت قراللغه قبول ايدوب اول كوندن برو نمچهٔ بدكارايله روز وشب جنك وجدالده‌درلر[٢] ».

راقوچى ١١١٥ سنه‌سنده نمچه‌لر عليهنه محاربه‌يه باشلامش اما يالكز ايرته‌سى سنه‌ده على العموم مجارلر كنديسنه اشتراك ايتمشلر وبو محاربه ١١٢٣ سنه‌سنه قدر دوام ايتمشدر . بويله‌جه كتابك ده بوسنه‌لرده تصنيف ايدلمش اولمه‌سى يوقاريكى سوزلردن ميدانه چيقار . محتوياتى دينه عائد اولان بو كتابده بوسطرلرله احوال وسياست عالمندن بحث موافق دكلسه‌ده احتمال كه بو كتابك بحثى اوزمان قائممقام وبالآخره صدراعظم اولان معارفپرور داماد ابراهيم

[١] عين كتاب ص ٩٤ - ٩٣

[٢] رسالهٔ اسلاميه نام يازمه كتابده . بوكتابك شوراده بوراده نسخه‌لرى واردر . مراجعت ايتديكم نسخه استانبولده يره‌باتانده اسعد افندى كتبخانه‌سنده ١١٨٧ نومرو آلتنده‌در .

paşanıñ naẓar-ı dikḳatine çarpmış ve İbrâhim Müteferrikanıñ meziyyâtını taḳdîrle kendisini ṭanımağa başlamış ve ândan soñra ḥâmîsi olmuşdur. İbrâhim Müteferrika şahne-i vuḳû'ata 1128 senesinde çıḳmışdır. Sene-i mezbûrede Devlet-i 'Osmâniyye ile Avusturya arasında ẓuhûra gelen muḥârebe esnâsında Macarlar ve bilḫaṣṣa birḳaç sene evvel Raḳoçiniñ ordusunda ḫıdmet iden 'askerler Macaristanıñ her ṭarafından aḳın aḳın 'Osmânlı ordusuna gelerek 'Osmânlılar ile müttefiḳan Nemçe 'aleyhine cenk itmeğe müsâra'at itmişler idi. Macar Cenerallarından Ḳont Breçni, Ḳont İsterḥazi, Mavyaşi, Ḳont Caki, Ḳont Furġaç vesâ'îrleri Ḫotinde ṭoplanub pâdişâhıñ emrine münteẓir oldular, ama ma'şûḳa-ı vicdânları olan ḥürriyeti bir an evvel elde itmeğe şitabân olan ve şabra taḥammül ve mecâlleri ḳalmayan Macarlar cenke rağbet idüb Belġradda ṭoplandılar. Bunlarıñ yanına Macarca bilen bir tercümân lâzım oldu, bu ḫıdmete eñ muvâfıḳ bir adam İbrâhim Efendi idi. İbrâhim Efendi 1128 senesiniñ soñ aylarında fermân-ı pâdîşahî mûcebince Belġradda bulundu ve sene-i mezbûreniñ Zi'l-ḳa'desinden biri ḫıdmeti içün kendüye taraf-ı mîrînden yevmî altmış aḳçe ma'îşet ta'yîn olunmuşdur[1] Bu vechle hükûmetiñ ḫıdmetine dâḫil olan İbrâhim Efendi 'uhdesine irtesi senede daḫî mühim bir iş tefvîz olundu. 1129 senesinde pâdişâhıñ da'veti ve ṣadr-ı a'ẓamıñ ibrâmi üzere artıḳ Macarlarıñ ḥükümdarı Raḳoçi daḫî Memâlik-i 'Osmâniyyeye gelmiş ve pâdişâh o esnada Edirnede meks itdiğinden kendisi daḫî doğru Edirneye gitmiş ve[2]

---

[1] Ṭopḳapu Sarayında maḥfûẓ olan ḥesâb defterleriniñ birisinde sene-i mezbûreye 'â'id bu sözlere teşâdüf olunur: "İbrâhim ağa Macârluyan üzerine Belġradda me'mûr olub kendüye ma'îşet ta'yîn olunmağla sâ'irlerine ta'yîn olunduğu üzere ma'îşet-i ta'yîn olunmaḳ ricasıyla istid'â-yı 'inâyet itmeniñ bâ telḫîṣ ve fermân-ı 'âlî târiḫimiz burdan yevmî altmış aḳçe ma'îşet ta1yîn olunmuşdur"

[2] Raḳoçiniñ baş mabeyncisi Mikeş ṭarafından yazılmış mektûblarda Mikes Törökországi levelei III. Level

پاشانك نظر دقتنه چارپمش و ابراهيم متفرقه‌نك مزياتى تقديرله كنديسنى طانيمغه باشلامش و آندن صكره حاميسى اولمشدر .

ابراهيم متفرقه صحنهٔ وقوعاته ١١٢٨ سنه‌سنده چيقمشدر . سنهٔ مزبوره‌ده دولت عثمانيه ايله آوسترياآراسنده ظهوره كلن محاربه اثناسنده مجارلر وبالخاصه برقاچ سنه اول راقوچينك اردوسنده خدمت ايدن عسكرلر مجارستانك هرطرفندن آقين آقين عثمانلى اردوسنه كله‌رك عثمانليلر ايله متفقاً نمچه عليهنه جنك ايتمكه مسارعت ايتمشلر ايدى. مجار جنرالرندن قونت برچنى، قونت استرحازى، ماوياشى، قونت چاكى، قونت فورغاچ وسائرلرى خوتينده‌طوپلانوب پادشاهك امرينه منتظراولديلر؛ اما معشوقهٔ وجدانلرى اولان حريتى برآن اول آلده ايتمكه‌شتابان‌اولان‌وصبره تحمل ومجاللرى قالمايان مجارلر جنكه رغبت ايدوب باغرادده طوپلاندىلر. بونلرك يانه مجارجه بيلن بر ترجمان لازم اولدى ، بوخدمته اك موافق برآدم ابراهيم افندى ايدى. ابراهيم‌افندى ١١٢٨ سنه‌سنك صوك آيلرنده فرمان پادشاهى موجبنجه بلغراددە بولندى وسنهٔ مزبوره‌نك ذى‌القعده سندن برى بوخدمتى ايچون كنديه طرف ميريدن يومى آلتمش آقچه معيشت تعيين اولنمشدر [١] . بووجهله حكومتك خدمتنه داخل اولان ابراهيم‌افندى عهده‌سنه ايرته‌سى‌سنه‌ده دخى مهم برايش تفويض اولندى. ١١٢٩ سنه‌سنده پادشاهك دعوتى و صدر اعظمك ابرامى اوزره آرتق مجارلرك حكمدارى راقوچى دخى ممالك عثمانيه‌يه كلمش وپادشاه اواثناده ادرنه‌ده مكث ايتديكندن كنديسى دخى طوغرو ادرنه‌يه كيتمش و [٢]

[١] طوپقپو سرايندە محفوظ اولان حساب دفترلرينك بريسنده سنهٔ مزبوره‌يه عائد بوسوزلره‌تصادف اولنور: « ابراهيم‌اغا مجارلويان اوزرينه‌بلغراددە مأموراولوب كنديه‌معيشت تعيين اولنمغله سائرلرينه تعيين‌اولنديغى اوزره‌معيشت تعيين‌اولنمق رجاسيله استدعاى عنايت‌ايتمكين باتلخيص وفرمان عالى تاريخ‌مزبوردن يومى آلتمش آقچه معيشت تعيين اولنمشدر . »

[٢] راقوچينك باش مابينجيسى ميكش طرفندن يازيلمش مكتوبلرده .

Mikes, Törökországi levelei III. level.

Avrupada pâdişâh ṭarafından istiḳbâl olunmuşdu. İbrâhim Efendi bu zamanda emr-i pâdişâhî ile Raḳoçiniñ yanına ta'yîn olunmuş ve bundan ṣoñra Raḳoçiniñ vefâtına ḳadar her zaman mûmâ-ileyhiñ yanında bulunmuş ve Raḳoçi ile Edirneden Boğaziçündeki Yeñiköye ve Yeñiköyden Tekfur Dağına gitmişdi.

Raḳoçi yanında İbrâhim efendi tercümanlıḳ ve Türkçe kâtiblik vaẓîfesi îfâ itmiş ve bu me'mûriyeti içün yevmî elli akçe ta'yînatını Raḳoçiniñ Yeñiköyde iḳâmet itdiki müddetde İstanbul gümrüğü malından ve müşârûn-ileyhiñ Tekfur Dağına gittikten ṣoñra 1133 senesi cemâziye'l-evvel ġurresinden i'tibâren ḫazîne-i 'âmireden almışdır.[1] Bu me'mûriyetinden Raḳoçi Ḳralıñ ḳapuketḫüdâlarından evvelâ Ḫırvat Frenç ve bunuñ vefâtından ṣoñra Papa-yı Ġaspar nâm Macar Kapuketḫüdası ile çoḳ def'a ṣadra'ẓam Damat İbrâhim Paşa yanına gidüp bunun i'timadını kazanmağa fırṣat bulmuşdu.

'Umûmen ma'lûm olduğu üzere 1128-1129 senelerinde vuku' bulan muharebede 'Osmânlı ordusu Nemçe 'askerine mağlûb olup Pasarofça mu'âhedesinde Devlet-i 'Osmâniyye müṣâleḥanın ağır şerâ'iṭini ḳabul itmeye mecbur oldu ve Raḳoçi daḫî eğerçi pâdişâh ṭarafından 'Osmânlı ordusu ile Macâristana gönderilmesi va'ad ile da'vet olunmuş ise de vuku'atıñ bu ḥalinde Macaristanın istiḳlâlini iḥyâ itmek ümidini ġâ'îb iderek Nemçelular ṭarafından Macaristandan firara mecbûr idilmiş olmakla 'Osmânlı milletiniñ misâfir-i ṣıfatı ile Tekfur dağında oturdu.[2] İbrâhim Efendi Raḳoçi nezdine me'mûr idilmiş ise de bundan ṣonra çok işi olmadığından ekser vaḳtini İstanbul'da ṣadra'ẓam İbrâhim Paşa yanında geçirdi.

---

[1] Ṭopḳapu sarayında bulunan ḥesab defterlerinde 1133 senesiniñ ḥesâbâtı arasında

[2] Raḳoçiniñ başmabeyncisi Mikeş ṭarafından yazılmış on dördüncü mektupta Mikeş Törokorszàgi Levelei. 14 level.

اوراده پادشاه طرفندن استقبال اولنمشیدی . ابراهیم افندی بو زمانده امر پادشاهی ایله راقوچینك یانه تعیین اولنمش و بوندن صکره راقوچینك وفاتنه قدر هر زمان مومی الیهك یانده بولنمش و راقوچی ایله ادرنه دن بوغاز ایچنده کی یکی کویه ویکی کویدن تکفور طاغنه کیتمشدی .

راقوچی یانده ابراهیم افندی ترجمانلق وترکجه کاتبلك وظیفه سنی ایفا ایتمش وبو مأموریتی ایچون یومی اللی آقچه تعیناتی راقوچینك یکی کویده اقامت ایتدیکی مدتده استانبول کمرکی مالندن و مشار الیهك تکفور طاغنه کیتدیکندن صکره ۱۱۳۳ سنه سی جمادی الاول غره سندن اعتباراً خزینهٔ عامره دن آلمشدر [۱] . بومأموریتده راقوچی قرالك قپوکتخدالرندن اولاخروات فرنج وبونك وفاتندن صکره پاپای غاشپار نام مجار قپوکتخداسی ایله چوق دفعه صدر اعظم داماد ابراهیم پاشایانه کیدوب بونك اعتمادینی قازانمغه فرصت بولمشیدی .

عموماً معلوم اولدیغی اوزره ۱۱۲۹-۱۱۲۸ سنه لرنده وقوع بولان محاربه ده عثمانلی اردوسی نمچه عسکرینه مغلوب اولوب پاساروفچه معاهده سنده دولت عثمانیه مصالحه نك آغیر شرائطی قبول ایتمکه مجبور اولدی وراقوچی دخی اکرچه پادشاه طرفندن عثمانلی اردوسی ایله مجارستانه کوندریلمسی وعد ایله دعوت اولنمش ایسه ده وقوعاتك بوحالنده مجارستانك استقلالنی احیا ایتمك امیدینی غائب ایده رك نمچه لولر طرفندن مجارستاندن فراره مجبور ایدلمش اولمغله عثمانلی ملتنك مسافری صفتی ایله تکفورطاغنده اوتوردی [۲] . ابراهیم افندی راقوچی نزدینه مأمور ایدلمش ایسه ده بوندن صکره چوق ایشی اولمادیغندن اکثر وقتنی استانبولده صدر اعظم ابراهیم پاشا یانده کچیردی .

---

[۱] طوپقپوسرایندہ بولنان حساب دفترلرده ۱۱۳۳ سنه سنك حساباتی آراسنده .

[۲] راقوچینك باش ماینجیسی میکش طرفندن یازلمش اون درد نجی مکتوبده. Mikes, Törökországi levelei. 14. levél.

İbrâhim Efendi ṣadraʿẓamıñ ẕekavetini gördü. Ṣadraʿẓâm ʿOs̱mânlılar arasında ʿulûm ve fünûn ile Avrupa medeniyetiniñ taʿmîm ittirilmesi içün arzusunu ibrâr ve iẓhâr itmekte idi.[1] Fransa sefâretinden ʿavdet iden Yirmisekiz Meḥmet Çelebi ile oğlu Saʾid Efendi -ki biʾl-aḫâre ṣadraʿẓam olan Saʾîd Paşadır- İbrâhim Paşayı teşvîḳ idiyorlardı.

İbrâhim Efendi bu maḳṣûda nâʾîl olmaḳ içün ṣadraʿẓâma bir matbaʿanın teşkil ve tesisi hakkında Sâʾîd Efendi ile beraber müracaʿat itti, ṣadraʿẓam taṣvib idup icrâsını emr itti ve bu huṣûṣ içün İbrâhim Efendiye kifâyet miḳdarı para daḫi virdiğinden İbrâhim Efendi Viyanadan haḳḳâḳlar ile hurûfât dökmecileri ve maṭbaʿacıları getirdüp işe başlamaḳ istedi. Ama ġayr-i meʾmûl olaraḳ mümânaʿata uğradı. Buña dâʾîr İbrâhim Efendi dostlarından Dö Sosür böyle yazıyordu: "Bu memleketde ṭarîḳ-i ʿilmiyye ricâli zi-nüfûẕ olmağla bu iḫtiraʿ-i cedîde bir dürlü cevâz virmediler. Matbaʿanıñ Müslümanlar arasında istiʿmâl olunmasını ṣadraʿẓama ʿaleʿt-tekrâr ʿarż ittiler ve lüzûmundan fazla kitâblarıñ meydân-ı tedâvüle vazʿ idilmesiyle âsâyiş-i ʿumûmî ve muʿâmelat-ı dîniyyeye iḫtiraʿ-i meẕkûruñ tehlikeli olacağını ẕikr itmişlerdir.[2]

İstanbulda o zamanlar yüzlerce adamıñ maʿişetleri yalñız kitâblarıñ istinsâḫı ve yazısı olmayanlarıñ mektûblarını yazmaḳ ḫuṣûṣuna münḥaṣır idi. Bunlarda maṭbaʿanıñ küṣâdından mutaẓarrır olacaḳlarından medâr-ı maʿişetlerini ġâʾib ideceklerinden ḫâʾif olduḳlarından maṭbaʿanıñ teʾsîsinden ḫoşnûd olmadılar. Bunlar ṣadraʿẓamıñ maṭbaʿayı iltizâm ittiğini görünce dîn-i mübîniñ muḥâfaẓası bahanesiyle ʿavâmı maṭbaʿa ʿaleyhine teşvîḳ itmeğe başladılar. Fiʿilen biraz paṭırdı ve çoḳ dediḳodu oldu. Artıḳ bunlarla ṭarafdârlarını teskîn itmek içün

[1] De Saussure Törökorszagi levelei 93 s.
[2] ʿAynı kitâb.

ابراهیم افندی صدر اعظمك ذکاوتی کوردی. صدراعظم عثمانلیلر آراسنده علوم‌وفنون‌ایله اوروپا مدنیتنك تعمیم ایتدریلمسی‌ایچون آرزوسنی ابراز واظهار ایتمکده ایدی [۱]. فرانسه سفارتندن عودت ایدن یکرمی سکز محمد چلبی ایله اوغلی سعید افندی ـ که بالآخره صدراعظم اولان سعید پاشادر ـ ابراهیم پاشایی تشویق ایدیورلردی.

ابراهیم افندی بومقصودہ نائل اولمق‌ایچون صدراعظمه برمطبعه‌نك تشکیل وتأسیسی حقنده سعید افندی ایله برابر مراجعت ایتدی، صدر اعظم تصویب ایدوب اجراسنی امر ایتدی وبوخصوص ایچون ابراهیم افندی‌یه کفایت مقداری پاره دخی ویردیکندن ابراهیم افندی ویانه‌دن حکاکلرایله حروفات دوکمه‌جیلری ومطبعه‌جیلری کتیردوب ایشه‌باشلامق ایسته‌دی. اما غیر مأمول اولەرق ممانعته اوغرادی. بوکا دائر ابراهیم افندی دوستلرندن دوسوسور بویله یازیوردی: « بومملکتده طریق علمیه رجالی ذی نفوذ اولمغله بواختراع جدیده بردرلو جواز ویرمدیلر. مطبعه‌نك مسلمانلر آراسنده استعمال اولنمامسنی صدراعظمه علی‌التکرار عرض ایتدیلر ولزومندن فضله کتابلرك میدان تداوله وضع ایدلمسی‌ایله آسایش عمومی ومعاملات دینیه‌یه اختراع مذکورك تهلکه‌لی اولاجغنی ذکر ایتمشلردر[۲] ».

استانبولده‌اوزمانلر یوزلرجه آدمك معیشتلری یالکز کتابلرك استنساخی ویازیسی اولمایانلرك مکتوبلرینی یازمق خصوصنه‌منحصر ایدی. بونلرده مطبعه‌نك کشادندن متضرر اولەجقلرندن ومدار معیشتلرینی غائب ایده‌جکلرندن خائف اولدقلرندن مطبعه‌نك تأسیسندن خوشنوداولمادیلر. بونلر صدراعظمك مطبعه‌یی التزام ایتدیکنی کورنجه‌دین مینك محافظه‌سی بهانه‌سیله عوامی مطبعه علیهنه تشویق ایتمکه باشلادیلر. فعلاً برآز باطردی وچوق دیدی‌قودی‌اولدی. آرتق بونلرله طرفدارلرینی‌تسکین ایتمك‌ایچون

[۱] De Saussure Törökországi levelei 93. ص
[۲] عین کتاب

mesaġ-ı şer'îyi mutazammın fetavâ-yı şerîfe olmadıḳça hiçbir kitâbın tab' olunamayacağını va'ad itdiler ve bu vechle maṭba'a 1139 senesinde İbrâhim Efendiniñ kendi evinde işe başladı.[1]

Bu maṭba'adan birinci def'a çıḳmış kitâblar şimdi daḫî ma'lûmdur. Bunlarıñ nüsḫaları İstanbul kütübḫânelerinde daḫî bulunur. Bu sebebden bunlardan tafṣîlan baḥs itmek, söz söylemek lüzûmsuz görünür. Tafṣîlat ârzu idenler ve baḥuṣûṣ maṭba'a küşâdı ḥaḳḳında müsâ'ade i'tasını âmir-i fetvâ ile ḫaṭṭ-ı hümâyûn sûretini görmek dileyenler encümenimiz a'ża-yı mu'âvinesinden 'Osmân Ferîd Beyin "Nevsal-i 'Osmânî"sine mürâcâ'at buyursunlar. Bu maṭba'ada Fransızlarıñ isti'mâli içün bir 'Osmânlı ṣarf ve naḥv kitâbı daḫî tab' olundu. Bunuñ mü'ellifi Fransa sefaretiniñ o zamandaki baş tercümanı Mösyö Dölarye idi.[2]

Maṭba'anıñ küşâdından iki üç sene ṣoñra İstanbulda vuḳû' bulan fitne esnâsında ṣadra'ẓam İbrâhim Paşa ḳatl olunub maṭba'anıñ ve teceddüdiñ en büyük ḥâmîsi zâyi' oldu. Maṭba'a, işine devam itmiş ise de maṭbû' kitâblar pek az ṣatıldı ve İbrâhim Efendi dostu Dö Sosüre maṭba'anıñ vâridâtı pek az olduğundan şikâyet itmişdir.[3]

İbrâhim Efendi yalñız maṭba'asınıñ vâridâtından ma'işetini kesb itmeğe mecbur değildi, zîra Raḳoçi yanında tercümanlıḳ me'mûriyetini muḥâfaẓa idub yevm-î ta'yînini ḫazine-i 'âmireden muntaẓaman aldı. İbrâhim Efendi vefâkârâne ḫıdmeti ile Raḳoçiniñ i'timâdını daḫî ḳazandı. Raḳoçi 1147 senesinde

---

[1] 'Aynı kitâb ṣ.65

[2] Dususur yazdığı üzere bu ṣarf ve naḥv kitâbı pek az nüshalarda tab' olundu. Yiñe İstanbulda şimdi hiçbir tanesi bulunmaz. Dususur kendi nüshasını 1759 senesinde Lozan (Lausanne) aḳademisiniñ kütübhânesine hediye virdiğini yazıyor.

[3] 'Aynı kitâb ṣ.95

مساغ شرعی‌یی متضمن فتوای شریفه اولمادقجه هیچ بر کتابك طبع اولنمایه‌جغنی وعد ایتدیلر و بووجهله مطبعه ۱۱۳۹ سنه‌سنده ابراهیم افندینك کندی اونده ایشه باشلادی [۱] ..

بومطبعه‌دن برنجی دفعه چیقمش کتابلر شمدی دخی معلوم‌در. بونلرك نسخه‌لری استانبول کتبخانه‌لرنده دخی بولنور . بو سببدن بونلردن تفصیلاً بحث ایتمك، سوزسویلمك لزومسز کورینور . تفصیلات آرزو ایدنلر وباخصوص مطبعه کشادی حقنده مساعده اعطاسنی آمر فتوی ایله خط همایون صورتنی کورمك دیله‌ینلر انجمنمز اعضای معاونه‌سندن عثمان فرید بکك « نوسال عثمانی » سنه مراجعت بیورسونلر. بومطبعه‌ده فرانسزلرك استعمالی ایچون برعثمانلی صرف ونحو کتابی دخی طبع اولندی . بونك مؤلفی فرانسه سفارتنك اوزمانده‌کی باش ترجمانی موسیو دولاریه ایدی [۲] .

مطبعه‌نك کشادندن ایکی اوچ سنه صوکره استانبولده وقوع‌بولان فتنه اثناسنده صدراعظم ابراهیم پاشا قتل اولنوب مطبعه‌نك وتجددك الکبیوك حامیسی ضایع اولدی. مطبعه، ایشنه دوام ایتمش ایسه‌ده مطبوع کتابلر پك آز صاتلدی وابراهیم افندی دوستی دوسوسوره مطبعه‌نك وارداتی پك آز اولدیغندن شکایت ایتمش‌در [۳] .

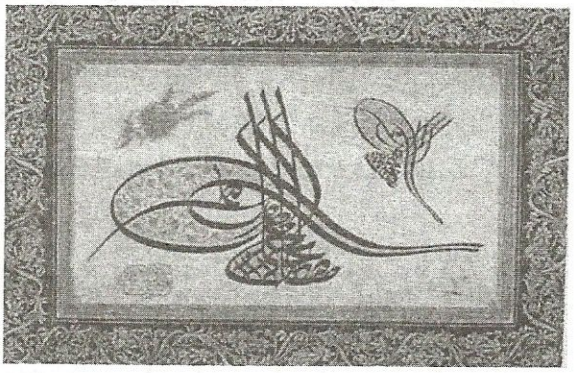
ابراهیم افندی یالکز مطبعه‌سنك وارداتندن معیشتنی کسب ایتمکه مجبور دکلدی ؛ زیرا راقوچی یانده ترجمانلق مأموریتنی محافظه ایدوب یومی تعیننی خزینهٔ عامره‌دن منتظماً آلدی . ابراهیم افندی وفاکارانه خدمتی ایله راقوچینك اعتمادینی دخی‌قازاندی. راقوچی ۱۱۴۷ سنه‌سنده

[۱] عین کتاب ٦٥ ص

[۲] دوسوسور یازدیغی اوزره بو صرف ونحوکتابی پك آز نسخه‌لرده طبع اولندی. بلکه استانبولده شمدی هیچ‌بردانه‌سی بولنمز . دوسوسور کندی نسخه‌سنی ۱۷۵۹ سنه‌سنده لوزان(Lausanne) آقادمیسنك کتبخانه‌سنه هدیه ویردیکنی یازیور .

[۳] عین کتاب ص ۹۵

vefâtından evvel ṣadra'ẓam 'Ali Paşaya yazdığı veda'nâmesinde bu sözler bulunur: "Pâdişahıñ 'inâyetine huṣuṣan benim vefâkâr tercümanım İbrâhim Efendiyi tevdi' iderim[1] Raḳoçiniñ vefâtından ṣoñra Devlet-i 'Oṣmâniyye ile Avusturya arasında yeñiden vuḳû' bulan muḥârebede İbrâhim Efendi ṭop 'arabacıları kâtibi oldu[2] ve Türk 'askeri ile muḥârebeye giden Macârlarıñ taḥrîri kendine tefvîz olundu. Bu muḥârebede Urṣuh kal'asınıñ Nemçelular ṭarafından vîre ile teslîmi içün mükâlemeye İbrâhim Efendi gönderilmişdir.[3]

İbrâhim Efendi muḥârebeden İstanbula dönüb az bir müddetden ṣoñra vefât eylemiş, vefâtında terekesi ṣatılamayan pek çoḳ kitâblardan 'ibâret bulunmuş idi.[4] İbrâhim Efendi kendi ḥayâtında teşebbüṣâtınıñ ṣemeresini maddeten görmeğe muvaffaḳ olmadı ve ba'żı kere me'yûs olmağa başladı, ama şimdiki ḥalde güzel netîcelerini görüyoruz ve inṣâel Allah ma'ârifin ta'mîmi içün bundan ṣoñra daḫî büyük ḫıdmet idecekdir. 'Oṣmânlılarıñ ma'nen te'âlîsine yardım iden ve idecek olan bu fâ'ideli iḫtira' bu memleketde te'sîs iden Macar vaṭandaşımıñ yâd-ı cemîlini iḥyâ itmeğe ictisâr itdim.

Macar Müverriḫlerinden
Doḳtor Ḳaraçun

[1] Mikeşiñ mektûbları Mikes. Törökorszàgi levelei. 17-level
[2] Ṭopḳapu Sarâyında maḥfûẓ bulunan ḥesâbât defterlerinde 1150 sene ḥesâbları
[3] Mikeşiñ mektûblarında Mikes. Törökorszàgi levelei. 139-level.
[4] De Saussure Törökorszagi levelei ṣ. 93

وفاتندن اول صدراعظم علی پاشایه یازدیغی وداعنامه‌سنده بوسوزلربولنور:

« پادشاهك عنایتنه خصوصاً بنم وفاکار ترجمانم ابراهیم افندی‌یی تودیع ایدرم ». [۱] راقوچینك وفاتندن صکره دولت عثمانیه ایله آوستریا آراسنده یکیدن وقوع بولان محاربه‌ده ابراهیم افندی طوپ عربه‌جیلری کاتبی اولدی [۲] وترك عسکری ایله محاربه‌یه کیدن مجارلرك تحریری کندینه تفویض اولندی . بومحاربه‌ده اورشوه قلعه‌سنك نمچه‌لولر طرفندن ویره‌ایله تسلیمی‌ایچون مکالمه‌یه ابراهیم‌افندی کوندریلشدر [۳].

ابراهیم افندی محاربه‌دن استانبوله دونوب آزبرمدتدن صکره وفات ایلش، وفاتنده ترکه‌سی صاتیله‌مایان پك چوق کتابلردن عبارت بولنمش ایدی [٤].ابراهیم‌افندی کندی حیاتنده تشبثاتنك ثمره‌سنی مادةً کورمکه موفق اولمادی وبعض کره مأیوس‌اولمغه باشلادی،اما شمدیکی‌حالده کوزل نتیجه‌لرینی کوریورز وان‌شاءالله معارفك تعمیمی ایچون بوندن صکره دخی بیوك خدمت ایده‌جکدر. عثمانلیلرك معناً تعالیسنه یاردم ایدن وایده‌جك اولان بوفائده‌لی اختراعی بومملکتده تأسیس ایدن مجار وطنداشمك یاد جیلنی احیا ایتمکه اجتسار ایتدم .

مجار مورخلرندن

دوقتور قاراچون

---

[۱] میکشك مکتوبلری Mikes, Törökországi levelei. 17-levél

[۲] طوبقپوسرایننده محفوظ بولنان‌جسابات دفترلرنده ۱۱۵۰ سنه‌حسابلری:

[۳] میکشك مکتوبلرنده Mikes, Törökországi levelei. 139-levél.

[٤]. ۹۳ ص De Sausoure, Törökországi levelei.

ISBN: 975-482-703-6
Ankara Üniversitesi Basımevi © 2006
www.ankara.edu.tr